

ISLOM BANK ISHI: HOZIRGI VA KELAJAK MUAMMOLARI

Hamitdjanov Abdulaziz Xasanovich

“ADSALES” MCHJ reklama agentligi direktori

Ibnhasan89@mail.ru

ANNOTATSIYA

Islomiy moliya asosan musulmon dunyosida butun o‘rta asrlarda qo‘llanilib, kreditning rivojlanishi bilan savdo va tadbirkorlik faoliyatini kuchaytirdi. Ispaniya va O‘rta er dengizi va Boltiqbo‘yi davlatlarida islom savdogarlari savdo faoliyati uchun ajralmas vositachilarga aylandilar. Darhaqiqat, islom moliyasining ko‘plab tushunchalari, texnikasi va vositalari keyinchalik Yevropa moliyachilari va tadbirkorlari tomonidan qabul qilingan. Aksincha, “Islom moliya tizimi” atamasi nisbatan yangi bo‘lib, faqat 1980-yillarning o‘rtalarida paydo bo‘lgan. Aslida, ilgari Islom tamoyillariga mos keladigan tijorat yoki tijorat faoliyatiga oid barcha havolalar “foizsiz” yoki “islomiy” bank ishi ostida qilingan. Maqolada islom banklarining moliyaviy vositachi sifatidagi roli va moliyaviy vositachilikning jamiyat uchun ahamiyati ta’kidlangan. Islom banklarining savdo, sanoat va qishloq xo‘jaligiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri kirishi foydali emas, chunki bu moliyaviy vositachilik rolini boshqalarga qoldirishni anglatadi. Islomiy bank faoliyatining asosiy tamoyili ribo yoki foizning ta’qiqlanishi bo‘lib, bu islom olamidan tashqarida kamdan-kam hollarda qo‘llanilishi mumkinligi e’tirof etilgan, ammo uning ko‘plab asosiy tamoyillari ongli yoki ongsiz ravishda qabul qilingan. Bu tamoyillarning aksariyati oddiy axloq va sog‘lom fikrga asoslangan bo‘lib, ko‘plab dinlar, jumladan, islom dinining asosini tashkil etgan.

Ayni paytda 300 dan ortiq islom banklari va boshqa moliya institutlari 300 milliard dollarlik mablag‘larni boshqarmoqda, ularning omonatlari 120 milliard dollardan oshadi va 48 mamlakatda faoliyat ko‘rsatmoqda. Qiziqishning oldini olish uchun Islom banklari o‘z resurslarini jalb qilish va safarbar qilishda foydani taqsimlash sxemalarini ishlab chiqdilar. Islom banklarining kredit siyosati ham, kreditlash tamoyillari ham tadbirkorlarni yaratish va rivojlantirish uchun ajoyib vositadir. Tadbirkorlarga nisbatan Islom banking maqomi hamkor yoki investor maqomida bo‘lsa, an’anaviy banklar uchun ko‘proq kreditor-qarzdor munosabatlariga ega. Islom banklari bilan aloqada bo‘lgan tadbirkorlar ko‘proq axloqiy bo‘lishi va islom qonunlari bilan taqiqlangan biznes bilan shug‘ullanmasligi kutiladi.

Kalit so‘zlar : Bank, Ribo, Islom, Foizsiz.

Islom Allohning irodasiga bo'ysunishni anglatuvchi eng buyuk monoteistik dinlardan biri emas, balki butun hayot tizimidir. U inson hayotining barcha sohalari va ko'rinishlarida har kuni uchun to'liq xulq-atvor qoidalarini belgilaydi. U inson va Alloh o'rtasidagi ma'naviy munosabatlar bilan cheklanib qolmaydi yoki Qodir Tangrini faqat transsendental ishora bilan ta'riflaydi, balki ma'naviy, siyosiy va iqtisodiy kelib chiqishi bilan inson va inson o'rtasidagi, inson va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni ham to'g'ri nisbatda tartibga soladi. . Natijada, bu har kungi hayotda mavjud bo'lgan din va hech bir musulmon o'z davridagi voqealarni qanday davom ettirishi kerakligiga shubha qilmaydi.

Boshqa tomondan, kapitalizm "borlar" va "yo'qlar" o'rtasidagi farqni qisqartira olmadi. Moddiy farovonlik, u qaerda bo'lishidan qat'i nazar, boylikning keng taqsimlanishining aniq yo'qligi bilan ajralib turadi va shuning uchun ko'p odamlar uchun haqiqiy baxt jiddiy ravishda yo'qoladi. Xuddi shunday, ishlab chiqarish vositalariga jamoaviy egalik qilishni va taqsimlashni nazorat qilishni targ'ib qiluvchi sotsializm jamoaviy rivojlanish va shaxsiy o'zini o'zi anglash uchun zarur motivatsiyani ta'minlay olmadi va shu bilan iqtisodiy o'sish jarayoni va sur'atlarini sekinlashtirdi.

Xuddi shunday, kommunizm mulkka egalik qilish va ishlab chiqarish, taqsimlash va ta'minotni butun sinfsiz jamiyat tomonidan nazorat qilishini ta'kidlab, inson salohiyati, dinamizmi va intilishlari bilan kelisha olmadi va iqtisodiy qoniqish yoki taraqqiyotga erishish uchun juda qisqa bo'ldi.

Hukmron iqtisodiy tizimning nochor tomonlariga nazar tashlab, ommaning real iqtisodiy farovonligini oshirishda butun dunyo musulmonlari islomiy iqtisodiy tizimning hikmatini va muvozanatini qaytadan kashf qilishga intilishdi. Bu so'nggi bir necha o'n yilliklar davomida islom tomonidan e'lon qilingan iqtisodiy fikr va tizimning qayta tiklanishiga olib keldi. Ko'tarilish neftning topilishi va ko'plab Yaqin Sharq mamlakatlari milliy daromadining ko'payishi bilan kuchaydi. Bu jarayonda Qur'oni Karim va Payg'ambarimiz sollallohu alayhi vasallamning hadislarini asosida Islom iqtisodiy tizimi, islomiy bank ishi hamda foizlarni (riba) yo'q qilish masalalariga e'tibor qaratildi.

Islom Iqtisodiy Tizimining tiklanishi bugungi kunda butun dunyo quruqlik yuzasining oltidan bir qismini egallagan Islom olamining asosiy diqqat markaziga aylandi. Milodiy 2050 yilga borib musulmonlar soni 2,6 milliarddan oshadi yoki prognoz qilinayotgan 10 milliardlik dunyo aholisining 26 foizidan ortig'i kutilmoqda. Shunday qilib, 21-asrning o'rtalariga kelib har to'rt kishidan biri Islomda nazarda tutilgan iqtisodiy hayot kechirishga intilayotgan musulmon bo'lar ekan. Islom aqidalariga ko'ra, foiz har qanday shakl va ko'rinishda taqiqlangan. Bu taqiq qat'iy, mutlaq va aniqdir. Muqaddas Qur'oni Karimda aniq ogohlantirilganki, "*Kim*

allaqachon to'plangan foizlardan voz kechmasa va uni boshqa olishdan to'xtamasa, ular Alloh va Uning payg'ambari bilan urush yo'lida bo'ladilar" (2:278-279).

Ribo nima?

"Ribo" so'zi ortiqcha, ko'paytirish yoki qo'shish ma'nosini bildiradi, bu shariat terminologiyasiga ko'ra to'g'ri talqin qilinsa, har qanday ortiqcha kompensatsiyani nazarda tutadi (hisobga pulning vaqt qiymati kirmaydi).

Riboning bu ta'rifi Qur'ondan olingan bo'lib, barcha islom ulamolari tomonidan bir ovozdan qabul qilingan. Riboning ikki turi mavjud bo'lib, bu olimlar hozirgacha aniqlaganlar, ya'ni "Ribo An-Nasiyah" va "Ribo al Fazl". "Ribo an-nasiyah" qarz beruvchining (Ras ul-Maal) tamoyilidan ortiq va undan ortiq oladigan oldindan belgilangan foiz (sud) natijasida hosil bo'ladigan ortiqcha deb ta'riflanadi. "Ribo al-Fadl" tovarlarni sotish natijasida kelib chiqadigan ortiqcha tovon sifatida ta'riflanadi. Islom tuzumi Qur'onda aniq bayon qilingan tushuncha va falsafani tashkil etuvchi tamoyillar to'plamiga asoslangan. Bu falsafa islomiy ijtimoiy adolat tizimi deb tushunish mumkin bo'lgan narsani ta'minlaydi.

Platon va Aristotel ham eramizdan oldingi davrda foiz tushunchasiga qarshi edilar. Yahudiylar va nasroniylarning dastlabki ta'limotlarida foiz ham taqiqlangan va Muqaddas Kitobning Birinchi Ahdida ham taqiqlangan.

Islom bozor iqtisodiyotining tug'ma mulk huquqi, tadbirkorlik erkinligi, biznes va sanoatning raqobat muhiti kabi asosiy qo'shimchalarini qabul qiladi. Rasululloh sollallohu alayhi vasallam iqtisodiy adolatni, jamiyatning eng yaxshi foydasini va resurslarni samarali taqsimlashni ta'minlash uchun tovarlarga talab va taklifni muvozanatlash uchun raqobatbardosh narx mexanizmiga ruxsat berganlar. Cheklovlar faqat ba'zi axloqiy, diniy va madaniy in'ikoslarga, shuningdek, davlatning kerakli me'yorlarni joriy etishdagi muhim rolini ta'kidlaydigan intilishlarga mos keladi. Bu cheklovlar Islom shariatining umumiy maqsadlarini amalga oshirish uchun zarurdir.

Dunyodagi Islomiy Banklar harakati

Islom iqtisodiy tizimiga asoslangan islom banki faqat musulmonlar uchungina emas. Islom farmonidan maqsad butun insoniyat farovonligidir. Islom bank ishi endi faqat tushuncha va g'oyalar bilan chegaralanib qolmaydi. 20-asrning birinchi yarmigacha u ko'proq yoki kamroq mavhum tushuncha edi. Islom banki va moliyasi 1963 yilda Mit Ghambr Savings Bank Misrda foizsiz bank xizmatlarini taklif qila boshlaganida boshlangan. Ushbu bank va uning filiallari ma'muriyat tomonidan sezilgan tahdid tufayli 1971 yilda yopilishga majbur bo'ldi. 1974-yilda Pokistonning Lahor shahrida bo'lib o'tgan Islom sammitida Islom banklari va Islom taraqqiyot bankini tashkil etish tavsiya etildi. 1980-yillardan boshlab turli islom davlatlarida turli islom banklari va islom moliya institutlari o'z faoliyatini boshladi. Eron va Pokiston mamlakatlari butun bank sektorida islomiy bankingni joriy qilgan bo'lsalar, boshqa

davlatlar islom banki institutlarining boshqa an'anaviy banklar bilan ishlashiga ruxsat berganlar.

Malayziya islomiy asosda obligatsiyalar chiqargan birinchi davlatdir. Malayziya hukumati an'anaviy banklarga islomiy vositalarni taklif qilishlariga ruxsat berdi. Eron va Pokistondagi ushbu muassasalarning taraqqiyotini o'rganish Pokistonda bu jarayon bosqichma-bosqich ekanligini ko'rsatadi. Boshqa tomondan, Eronda an'anaviy bank va moliya institutlarini islomiy banklarga aylantirish jarayoni juda tez kechdi. Eron hukumati Islom inqilobidan keyingi 1979-1982 yillardagi barcha banklarni milliylashtirdi. 1983 yil avgust oyida Eron hukumati riba bepul bank faoliyati to'g'risidagi qonunni qabul qildi va barcha banklardan o'z depozitlarini konvertatsiya qilishni va barcha operatsiyalarini uch yil ichida islomlashtirishni tugatishni so'radi.

Bu davrdan keyin hukumat banklar ustidan nazorat o'rnata boshladi, banklar aholiga uy-joy va kichik loyihalar uchun foizsiz ssudalar ajrata boshladi. Banklar tomonidan davlat loyihalari uchun ham mablag' ajratilgan. Oltita tijorat banki va uchta ixtisoslashtirilgan bank asosan qisqa muddatli loyihalarni amalga oshirish bilan shug'ullanadi va foydani taqsimlash to'g'risidagi shartnomalar ularning faoliyatining kichik qismini tashkil etadi. O'shandan beri Islom banklari barqaror o'sib bormoqda. O'ttiz bitta Islom moliya instituti va "foizsiz moliyalashtirish usuli" mavjud bo'lib, ular amaliy bo'lib, 48 dan ortiq mamlakatlar hamda 300 dan ortiq Islom banklari butun dunyo bo'ylab foizsiz va foizsiz usullar ustida ishlamoqda. .

Xalqaro islom moliya institutlari shariatning asosiy tamoyillari asosida keng ko'lamli xizmatlar ko'rsatmoqda. Mahsulotlar: Mudaraba, Murabaha, Musharaka, Ijora, Istisna va Salom. An'anaviy banklar kreditor-qarz oluvchi munosabatlari kontseptsiyasi ostida ishlaydi, bunda foizlar kapitalning ijara daromadi sifatida qaraladi. Omonatchilar kapitalni etkazib beruvchilar sifatida qabul qilinadi. Banklarning foydalari bank rahbariyatining ixtiyoriga ko'ra taqsimlanadi. Lekin Islom banklari investor-tadbirkor munosabatlariga asoslangan Mudaraba (foydani taqsimlash) tushunchasiga amal qiladi. Bu yerda Islom banklari omonatchilarni tadbirkor deb hisoblaydi. Ushbu munosabatlar natijasida olingan foyda ikki tomon o'rtasida kelishilgan nisbat bo'yicha taqsimlanadi.

Bundan tashqari, tadqiqotchilar Islom Banki mijozlarini uchta keng toifaga ajratadilar:

- diniy motivatsiyaga ega bo'lgan mijozlar;
- yuqori foyda keltiradigan mijozlar;
- diniy motivatsiyaga ega bo'lgan, ammo hech bo'lmaganda an'anaviy banklarga o'xshash daromad kutadigan mijozlar.

Umuman olganda, har qanday islom bankida ikkinchi va uchinchi toifadagi mijozlar soni bo'yicha ustunlik qiladi. Ular an'anaviy banklarga o'xshash depozitlar bo'yicha daromad kutishadi.

Pul bozorida asosiy maqsad qisqa muddatli likvidlik talablarini qondirishdir. Bozor naqd pul taqchilligi bo'lgan banklarga ortiqcha pulga ega bo'lgan banklardan qarz olishga yordam beradi. Islom pul bozori ham qisqa muddatli likvidlikka bo'lgan ehtiyojni qondirish vazifasini bajaradi. Bu foiz o'rniga islom banklariga foydani taqsimlash asosida ortiqcha kapitalni bo'lishish imkonini beradi.

Islomiy va an'anaviy pul bozorlari investitsiyalar bo'yicha o'xshash daromad keltiradi deb taxmin qilish mumkin. Islom pul bozorlaridagi past daromad islom banklari rivojlanishining dastlabki bosqichlarida ularning umumiy rentabelligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Agar islom pul bozori an'anaviy bozorga qaraganda yuqoriroq daromad keltirsa ham, Islom banklari hali ham foydali mavqega ega bo'lmasligi mumkin.

AQSh, Buyuk Britaniya va boshqa qator Yevropa davlatlarida turli islom fondlari bir necha yillar davomida ishlamay qoldi. Xalqaro miqyosdagi ba'zi bir an'anaviy moliya institutlari ulardan foydalanishga intilib, islom banki subsidiyalari va derazalarini o'rnatdilar. Musulmon dunyosida ham, tashqarisida ham ko'plab banklar islomiy moliyaviy mahsulotlarni taklif qilmoqdalar va kapital bozori operatsiyalarida faol ishtirok etmoqdalar. Ushbu mahsulotlardan investitsiya fondlari kabi likvid vositalar paydo bo'lmoqda. Dow Jones Islom bozori indeksi ham shu yerda.

Hozir dunyoda Xitoydan AQShgacha 300 dan ortiq islomiy moliya institutlari faoliyat yuritib, 300 milliard dollar miqdoridagi mablag'larni boshqarmoqda, ayni paytda butun dunyo bo'ylab islom bankining o'sishi 20 foizni tashkil etgan bo'lsa, an'anaviy bank faoliyatiga qaraganda ancha past edi. Tizim spekulativ faoliyatni cheklashning qo'shimcha afzalligiga ega, chunki uning barcha moliyalashtirilishi tijorat operatsiyalari bilan bog'liq. Eng yirik islom institutlari Bahrayn, Quvayt, Saudiya Arabistoni va Eronda joylashgan. G'arb banklari Buyuk Britaniya, Germaniya, Shveysariya, Lyuksemburg va boshqalardagi o'zlarining islomiy bo'linmalari orqali islom bankchiligini ham qo'llashgan. Islomiy bank xizmati Pokistondagi 2,5 foizdan 10 foizga, Malayziyada 13 foizdan 20 foizga, Indoneziyada 3 foizdan 10 foizga va Fors ko'rfazi hamkorlik kengashi (GCC) mamlakatlarida 60 foizga oshiriladi.

Islomning farmonidan maqsad insonning farovonligi va farovonligidir. Bu yaxshilanish nafaqat bir shaxsga, balki butun insoniyatga ham tegishli edi. Al-Adle va Al-Ihosan ikkita juda muhim me'yor bo'lib, islom iqtisodi boshqalar bilan munosabatlarda ularga rioya qilishga chaqiradi. Al-Adle insondan boshqa odamlar bilan munosabatlarida adolat va adolatli o'yinni kuzatishni talab qiladi. Al-Ehson

odamlardan g'amxo'r jamiyat qurish uchun eng yuqori xayrixohlik me'yorlariga erishish uchun o'zlarining minimal majburiyatlari, mehribonlik va boshqalar uchun qurbonlik qilishdan tashqariga chiqishni talab qiladi. Bu ikki juda muhim omil, adolat va xayrixohlik jamiyatning omon qolishi va gullab-yashnashi uchun zaruriy asosiy tamoyillardir.

XULOSA

Islom moliyasining o'zagidan boshlab, banklar va moliya institutlarida islomiy moliyani joriy etishgacha men shunday xulosaga keldimki, bu dindorlar va dinsizlar uchun muqobil paradigmadir, chunki bu rivojlanish va baxt uchun juda zarur.

Islom moliya tizimida foyda va zarar taqsimoti asosida xavf ostida bo'lgan mablag'lardan foydalanish, halol biznes imkoniyatlarida ishtirok etish tushunchasi qo'llaniladi. Bu moliyaviy institutlarga investitsiyalar spekulyativ bo'lishi shart degani emas. Bunga Islom moliya institutlari tomonidan tavakkalchilikning puxta investitsiya siyosati diversifikatsiyasi va oqilona boshqaruvi istisno qilinadi. Islomiy moliya institutlariga sarmoya kiritish zamonaviy muhitda va shariat ko'rsatmalari doirasida ishtirokchilarning turli talablarini qondirish uchun qabul qilingan xavfga mutanosib ravishda foyda olish uchun potentsial imkoniyatlarni taqdim etadi.

Islom banki sanoati ulkan o'sishni ko'rsatdi va uning yutuqlari olti baravar ko'paydi, bu esa islom banki o'sish yo'lida to'g'ri ekanligidan dalolat beradi. Dastlabki kunlarda bu hodisani tan olishdan bosh tortganlar hozir faol ishtirokchilar va bu tez rivojlanayotgan islom moliya bozoriga kirish uchun o'z kuchlarini safarbar qilishmoqda. G'arb ham bu sohaning salohiyatini tan oldi va ko'p sonli G'arb banklari o'z sho'balarini tashkil qildi yoki Islom banki oynasi operatsiyalarini ochdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Akhmadjonov, A Abdullayev, A Abdupattayev, M Sultonov. (2021). ISLAMIC BANKING MANAGEMENT, ASSETS AND LIBILITIES. Scientific progress, 2 (6), 1525-1532.
2. O Akhmadjonov, A Abdullaev, B Umarjonov, M Shamsiddinov. (2021). ISLOM MOLIYASINING XUSUSIYATLARI. Scientific progress 2 (8), 634-638.
3. O Akhmadjonov, A Abdullaev, S Yusupov, J Anvarov. (2021). ISLOM BANKCHILIGIDAGI XAVF. Scientific progress 2 (8), 639-642.
4. O Akhmadjonov, A Abdullaev, J Anvarov, S Ismoilov. (2022). ISLOM MOLIYASI. Scientific progress 3 (2), 45-47.
5. O Akhmadjonov, A Abdullaev, M Shamsiddinov, B Umarjonov. (2022). ISLAMIC FINANCE. Scientific progress 3 (2), 48-50.
6. O Akhmadjonov, A Abdullaev, A Ubaydullayev, I Omonov, ...(2022). ISLOM BANKI VA AN‘ANAVIY BANKLAR O‘RTASIDAGI FARQLAR. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 2 ...
7. A Oybek, A Abdullaev, X Mavlonbekov, Z Sharifjonov. (2023). ISLOM MOLIYASIDA MUSHORAKA SHARTNOMASI. Umumjahon fanlari bo‘yicha ta‘lim tadqiqotlari 2 (1), 593-599